

WŁODZIMIERZ DYMARSKI

ZASOBY SIŁY ROBOCZEJ I STRUKTURA ZATRUDNIENIA.
W POLSCE W LATACH 1970 -1986 *

I. WPROWADZENIE

W dyskusjach o gospodarowaniu siłą roboczą w latach osiemdziesiątych uwaga koncentruje się najczęściej na nie spotykanym przedtem w tak dużej skali deficycie na rynku pracy. W sposób niejako naturalny bywa on kojarzony z kryzysem ekonomicznym i reformą gospodarczą¹. Jedno i drugie ma swoje uzasadnienie. Warto jednak zwrócić uwagę, że — po pierwsze — deficyt nie pojawił się nagle. Narastał on stopniowo od początku lat siedemdziesiątych jako rezultat niezdolności gospodarki do adaptacji do wyczerpujących się ekstensywnych rezerw i malejących przyrostów zasobów siły roboczej². Natomiast w latach osiemdziesiątych nastąpiło gwałtowne pogłębienie się nierównowagi na rynku pracy, wskutek przede wszystkim kilku niefortunnych decyzji władz centralnych³. Po drugie — problem deficytu na rynku pracy jest ściśle związany ze strukturalnymi aspektami gospodarowania zasobami siły roboczej tak po stronie ich kształtowania, jak i podziału. Im bardziej napięty jest bilans zasobów i im mniejsze są zasilające je corocznie strumienie, tym większej wagi nabiera postęp w zakresie proporcji ich podziału między różne rodzaje działalności.

* W artykule wykorzystano wyniki badań przeprowadzonych przez autora w ramach CPBP 09.09.10 „Ilościowe i jakościowe aspekty funkcjonowania rynku pracy”.

¹ Zob. np. H. Mortimer-Szymczak, *Planning and Employment Policy in the Economic Reform*, w: *Social and Economic Policy in Urban Development*, Polish-English Conversation, Acta Universitatis Lodziensis, Folia Oeconomica 65, Łódź 1986, s. 63 - 74.

² Ekonomiczny mechanizm tego procesu, typowego, dla tradycyjnej gospodarki socjalistycznej, scharakteryzował J. Kornai w pracy *Niedobór w gospodarce*, Warszawa 1985, rozdz. 1.

³ Zob. W. Dymarski, J. Szambelańczyk, *Racjonalizacja gospodarowania siłą roboczą w warunkach reformy gospodarczej*, w: *Reforma gospodarcza oraz warunki jej powodzenia*, Zeszyty Naukowe AE w Poznaniu, Seria I, z. 164, Poznań 1986, s. 125-127.

Powyższe stwierdzenia uzasadniają spojrzenie na problem deficytu siły roboczej w szerszym kontekście i z perspektywy dłuższego okresu. Niniejszy artykuł pomyślany został, jako przyczynek do takiego właśnie spojrzenia na aktualne problemy gospodarowania zasobami siły roboczej w makroskali

Pierwsze dwie części opracowania zawierają ogólną charakterystykę kształtowania się łącznych zasobów siły roboczej oraz ich aktywnej zawodowo części pod wpływem zmieniających się uwarunkowań demograficznych i społecznych. Zmiany działowej struktury czynnych zasobów siły roboczej oraz struktury rozdysponowania podstawowej części ich corocznych przyrostów, jaką stanowią absolwenci szkół ponadpodstawowych wszystkich szczebli, przedstawione zostały w trzeciej i czwartej części artykułu. W związku z tym, że główny akcent położono na makroproporcje podziału, w analizie operuje się wysoce zagregowanymi działami gospodarki narodowej w układzie zbliżonym do stosowanego powszechnie w statystykach międzynarodowych. Przede wszystkim wyodrębniono dwie sfery działalności społeczno-gospodarczej: sferę produkcji dóbr materialnych i sferę usług. Na pierwszą składają się trzy działy: rolnictwo i leśnictwo, przemysł oraz budownictwo. W ramach drugiej wyodrębniono usługi materialne i usługi niematerialne. Usługi materialne podzielone zostały na dwa działy: transport, łączność i gospodarka komunalna jako jeden oraz handel jako drugi. W sferze usług niematerialnych wyróżniono usługi z zakresu infrastruktury społecznej wraz z nauką i rozwojem techniki oraz usługi w dziedzinie infrastruktury instytucjonalnej. Tę ostatnią tworzą: administracja państwowa, wymiar sprawiedliwości, finanse i ubezpieczenia. Infrastruktura społeczna obejmuje gospodarkę mieszkaniową, oświatę i wychowanie, kulturę i sztukę, ochronę zdrowia i opiekę społeczną oraz kulturę fizyczną, turystyki i wypoczynek. Ostatnia część opracowania pokazuje proces zmiany sytuacji na rynku pracy wyrażonej stosunkiem liczby wolnych miejsc pracy do liczby poszukujących pracy.

Analiza obejmuje w zasadzie okres wskazany w tytule, z tym, że w pewnych przypadkach, gdy było to istotne dla pokazania charakterystycznych cech tendencji rozwojowych, sięgnięto do lat nieco wcześniejszych. W nielicznych przypadkach brak stosownych danych zmusił do nieznacznego ograniczenia ram czasowych. Wszystkie dane statystyczne, poza kilkoma zaznaczonymi w tekście wyjątkami, mają swe źródło w publikacjach Głównego Urzędu Statystycznego.

II. ZASOBY SIŁY ROBOCZEJ

Łączne zasoby siły roboczej kraju przedstawia się zwykle jako sumę trzech składowych:

- ludność w wieku produkcyjnym zdolna do pracy⁴,
- czynna zawodowo ludność w wieku poprodukcyjnym,
- czynna zawodowo ludność w wieku przedprodukcyjnym.

Według spisów ludności tak zdefiniowane zasoby siły roboczej zwiększyły się z 19 647 tys. w 1970 r. do 20 809 tys. w 1978 r. i do 20 817 tys. w 1984 r.⁵ Zmiany te stanowiły wypadkową przyrostu zasobów siły roboczej w wieku produkcyjnym i równoczesnego spadku liczebności zasobów w wieku poprodukcyjnym i przedprodukcyjnym. Charakterystyczny jest bardzo silny spadek tempa przyrostu zasobów w wieku produkcyjnym w drugiej części omawianego okresu: w latach 1970 - 1978 zasoby te wzrosły o 9,5%, natomiast w latach 1978 - 1984 tylko o 0,5% (w liczbach bezwzględnych odpowiednio: 1715 tys. i 100 tys.). Przyczyną tego było z jednej strony obniżenie się tempa przyrostu ludności w wieku produkcyjnym, z drugiej zaś wzrost liczby tej części ludności w wieku produkcyjnym, którą określa się jako „nie stanowiącą zasobów siły roboczej”. Wzrosła ona w omawianym okresie ponad 4-krotnie, z 486 tys. w 1970 r. do 1257 tys. w 1987 r. i do 2063 tys. w 1984 r. Ponieważ do tej grupy ludności zalicza się przede wszystkim osoby utrzymujące się wyłącznie z emerytury lub renty, a pozostające jeszcze w wieku produkcyjnym, wzrost ich liczby należy przypisać przede wszystkim zmianom polityki społecznej, a zwłaszcza polityki emerytalnej.

Średnie roczne przyrosty netto ludności w wieku produkcyjnym, obliczone dla okresów kilkuletnich, po znacznym wzroście z 250 tys. w drugiej połowie lat sześćdziesiątych do 328 tys. w okresie 1971 - 1975, następnie systematycznie spadały. Wynosiły one: 285 tys. w latach 1976-1978, 196 tys. w latach 1979-1981, 127 tys. w latach 1982-1983 i zaledwie 54 tys. osób w latach 1984 - 1986 (wszystkie liczby stanowią średnie roczne w danym okresie). Absolutne minimum przyrostu ludności w wieku produkcyjnym przypadło na 1985 r. i wynosiło tylko 32 tys. osób.

Na tak silny spadek przyrostów netto złożyły się dwie przyczyny: malejąca liczba osób osiągających wiek produkcyjny oraz rosnący ubytek ludności w tym wieku w wyniku starzenia się i zgonów. Średnie roczne strumienie osiemnastolatków zasilające omawianą grupę ludności zmniejszyły się z 703 tys. w latach 1971-1975 do: 653 tys. w latach 1976-1978 560 tys. w latach 1979-1981, 518 tys. w latach 1982-1983 i 497 tys. w latach 1984 - 1986. W rezultacie odsetek młodzieży w wieku 18-24 lat w łącznej liczbie ludności w wieku produkcyjnym spadł z 24,3 do 16,6 w okresie 1975 -1986.

⁴ W dalszej części artykułu jako wiek produkcyjny przyjmuje się 18-64 lata dla mężczyzn i 18-59 lat dla kobiet.

⁵ Narodowe spisy powszechne w latach 1970 i 1978 oraz reprezentacyjny spis ludności w 1984 r.

III. DYNAMIKA I STRUKTURA SPOŁECZNA LUDNOŚCI CZYNNEJ ZAWODOWO

Dynamika ludności czynnej zawodowo w omawianym okresie kształtowała się pod wpływem całkowicie nowego w powojennej Polsce zjawiska społeczno-ekonomicznego, jakim było pojawienie się w drugiej, połowie lat siedemdziesiątych zniżkowej tendencji stopy aktywności zawodowej. Odnosi się to zarówno do ludności jako całości, jak i do ludności w wieku produkcyjnym. Między rokiem 1970 i 1984 stopa aktywności tej pierwszej zmniejszyła się o 2,3 punktu, z 51,9% do 49,6% (z czego tylko o 0,7 punktu do 1978 r.), podczas gdy stopa aktywności ludności w wieku produkcyjnym obniżyła się aż o 4,1 punktu, z 82,6% do 78,5%.

Za tą ogólną zniżkową tendencją kryją się jednak pewne istotne różnice między zmianami stóp aktywności zawodowej mężczyzn i kobiet. Spadek aktywności zawodowej mężczyzn z 57,7% do 55,5% w okresie 1970-1984 dotyczył wszystkich grup wieku, chociaż skoncentrowany był w grupach starszych, liczących 50 i więcej lat. Jeśli chodzi o kobiety, to spadek był średnio rzecz biorąc większy (z 46,4% do 43,9%), ale równocześnie stopa aktywności zawodowej kobiet w wieku 30-49 lat wzrosła.

Omówione zmiany liczby ludności w wieku produkcyjnym oraz stóp aktywności zawodowej ukształtowały dynamikę liczby ludności zawodowo czynnej. Dla zobrazowania tego posłużę się danymi dotyczącymi pracujących w gospodarce narodowej (pełnozatrudnionych i niepełnozatrudnionych) według stanu w końcu roku. Ich liczba wzrosła z 16 406 tys. w 1970 r. do 18 005 tys. w 1986 r. z tym, że tempo tego wzrostu w różnych latach tego okresu było bardzo zróżnicowane. W pięcioletce 1971-1975 wynosiło ono średnio 1,3% rocznie. W latach 1976-1980 już tylko 0,3%, natomiast w następnych dwu latach spadło poniżej zera: liczba ludności pracującej malała w tempie 0,4% średnio rocznie. Po 1982 r. liczba pracujących zaczęła ponownie wzrastać, średnio o 0,5% rocznie.

Godne uwagi zmiany zachodziły w społecznej strukturze ludności zawodowo czynnej i w pewnych tendencjach w tym zakresie. Przede wszystkim należy zwrócić uwagę na znaczny, bo ponad 10-punktowy (z 62,4% do 72,5%) wzrost udziału pracujących w gospodarce uspołecznionej w okresie 1971-1978. Tempo tego wzrostu zostało jednak zahamowane na początku drugiej połowy lat siedemdziesiątych, po czym w latach 1979-1982 nastąpił spadek omawianego odsetka do 69,2%, to jest poniżej poziomu z 1975 r., kiedy to wynosił on 69,9%. Tendencja zwykła pojawiła się ponownie po 1982 r., jednakże tempo tego wzrostu było tak niewielkie, że w 1986 r. udział pracujących w gospodarce uspołecznionej był ciągle o 0,3 punktu niższy niż w roku 1975.

Według spisów kadrowych odsetek pracowników na stanowiskach robotniczych wśród ogółu zatrudnionych w gospodarce uspołecznionej zmniejszył się z 69,9% w 1973 r. do 67,6% w 1977 r. i do 66,0% w 1983 r.

Gospodarka nieuspołeczniona jest ciągle jeszcze zdominowana przez rolnictwo, ale przewaga tego działu znacznie się zmniejszyła. Odsetek czynnej zawodowo ludności sektora prywatnego pracującej w rolnictwie obniżył się z 93% w 1970 r. do 81% w 1986 r. W pierwszej połowie lat siedemdziesiątych było to przede wszystkim rezultatem gwałtownego spadku (z około 5,8 do 4,8 miliona osób) liczby ludności zaangażowanej w produkcję rolniczą. Natomiast w drugiej połowie tej dekady, a szczególnie w latach osiemdziesiątych przyczyną był głównie szybki wzrost liczby osób pracujących w pozarolniczych działach gospodarki nieuspołecznionej. Liczba ta wzrosła ponad dwukrotnie przekraczając 1 milion w 1986 r., z czego około połowę stanowili właściciele i współwłaściciele. Ta ostatnia grupa tworzyła 2,8% łącznej liczby ludności pracującej lub 4,0% ludności pracującej poza rolnictwem w 1985 r. (oba te odsetki podwoiły się w porównaniu z wielkościami z pierwszej połowy lat siedemdziesiątych).

Ciągły wzrost ogólnego poziomu wykształcenia ludności w wieku produkcyjnym spowodował znaczne zmiany w strukturze edukacyjnej czynnych zawodowo. Z jednej strony radykalnie obniżył się odsetek osób legitymujących się wykształceniem co najwyżej podstawowym, z 69% w 1970 r. do 39% w 1984 r. Z drugiej strony udziały zawodowo czynnych posiadających wykształcenie wyższe, średnie i zasadnicze zawodowe mniej więcej podwoiły się osiągając 7,9%, 26,7% i 26,2% w 1984 r.

IV. PRACUJĄCY WEDŁUG DZIAŁÓW GOSPODARKI NARODOWEJ

Przeciętna liczba pracujących w gospodarce narodowej w przeliczeniu na pełnozatrudnionych wynosiła w 1986 r. 17 236 tys. osób. Była ona o 13,6% większa niż w 1970 r., ale ciągle jeszcze o około 180 tys. mniejsza niż w szczytowym 1981 r.

Siła robocza zaangażowana w gospodarce uspołecznionej wzrosła z 10 325 tys. w 1970 r. do 12 720 tys. w 1981 r. W ciągu następnych dwóch lat ta tendencja wzrostowa uległa gwałtownemu załamaniu. Liczba pracujących w gospodarce uspołecznionej zmniejszyła się o 570 tys. osób, spadając poniżej poziomu z 1975 r. Stanowiło to rezultat celowej, choć opartej na błędnych — jak się okazało — prognozach i założeniach polityki rządu stwarzającej zachętę do wcześniejszego przejścia na emeryturę i do korzystania z urlopów wychowawczych. Szacuje się, że z tych dwóch tylko przyczyn zasoby siły roboczej w gospodarce uspo-

łącznionej zmniejszyły się w latach 1982 - 1983 o około 700 tys. osób⁶. Począwszy od 1984 r. zasoby te zaczęły ponownie rosnać osiągając w 1986 r. 12 354 tys. osób. Do wzrostu tego, podobnie jak poprzednio do spadku, przyczyniła się polityka społeczna rządu, a zwłaszcza podniesienie pułapu wynagrodzenia nie powodującego zmniejszenia emerytury. Zachęciło to do powrotu do pracy około 500 tys. emerytów⁷.

Zmianom ogólnej liczby pracujących towarzyszyły istotne zmiany ich działowej struktury. Dla wybranych lat przedstawia je tab. 1 (zob. aneks). Na uwagę zasługuje przede wszystkim zmiana proporcji między działami wytwarzającymi dobra a działami świadczącymi usługi, na korzyść tych drugich. Podczas gdy w 1970 r. siła robocza zaangażowana w produkcji dóbr stanowiła około 72%, to w roku 1986 o 1/12 mniej, czyli około 66%. Proces ten przebiegał w dwóch etapach. Najpierw, między latami 1970 i 1978 nastąpił znaczny spadek (o 1/5) odsetka pracujących w rolnictwie nie uspołecznionym. W wielkościach absolutnych wynosił on 500 tys. osób. Spadek ten został częściowo skompensowany wzrostem udziału pracujących w działach wytwarzających dobra pozarolnicze, jak również w rolnictwie uspołecznionym. Następnie, w końcu lat siedemdziesiątych i na początku lat osiemdziesiątych, dotychczasowe tendencje wewnątrz sektora wytwarzającego dobra uległy odwróceniu, z tym, że wzrost udziału rolnictwa nie uspołecznionego w łącznej liczbie pracujących był stosunkowo niewielki i ustał po 1982 r. W rezultacie, w połowie lat osiemdziesiątych odsetki siły roboczej zaangażowanej w przemyśle i budownictwie po przejściowym wzroście w latach siedemdziesiątych obniżyły się do poziomów z roku 1970. Należy jednak zwrócić uwagę na wyraźną zmianę proporcji między sektorem uspołecznionym i nie uspołecznionym wewnątrz każdego z tych dwóch działów. W 1970 r. odsetki pracujących w sektorze nie uspołecznionym wynosiły: w przemyśle — 4,6% i w budownictwie — 6,5%. W 1986 r. były one ponad dwukrotnie większe i wynosiły odpowiednio 9,7% i 15,6%.

Udział pracujących w działach świadczących usługi wzrósł z 28% w 1970 r. do 34% w 1986 r. Równocześnie nastąpiła niewielka zmiana proporcji między liczbami pracujących w usługach materialnych i usługach niematerialnych na korzyść tych drugich, tak że przewaga tych pierwszych zmalała do mniej niż jednego punktu procentowego. Blisko trzy piąte siły roboczej zaangażowanej w usługach niematerialnych tworzą pracujący w oświacie i wychowaniu oraz ochronie zdrowia i opiece społecznej. Udziały tych dwóch działów w łącznej liczbie pracujących w gospodarce narodowej wzrosły z odpowiednio 3,9% i 2,8% w 1970 r. do 5,3% i 4,4% w 1986 r.

⁶ Zob. M. Kabaj, *Zmiany w zasobach pracy w Polsce*, Polityka Społeczna 1984, nr 7, s. 5.

⁷ Dokument Banku Światowego: *Polska: Reforma, dostosowanie i wzrost*. Aneks I: *System gospodarczy*, NBP, Warszawa 1987, s. 60.

V. ABSOLWENCI SZKÓŁ PODEJMUJĄCY PIERWSZĄ PRACĘ ZAWODOWĄ — DYNAMIKA, STRUKTURA EDUKACYJNA, KIERUNKI ROZDYSPONOWANIA

W Polsce, podobnie jak w innych krajach o zbliżonym lub wyższym poziomie rozwoju społecznego, przeważająca część nowych generacji siły roboczej trafia do gospodarki z systemu szkolnictwa ponadpodstawowego. Wynika to z wysokiego stopnia skolaryzacji roczników młodzieży w wieku bezpośrednio przedprodukcyjnym. W naszym kraju w 1986 r. współczynniki skolaryzacji 15-, 16- i 17-latków wynosiły odpowiednio 96,3%, 90,7% i 83,2%⁸.

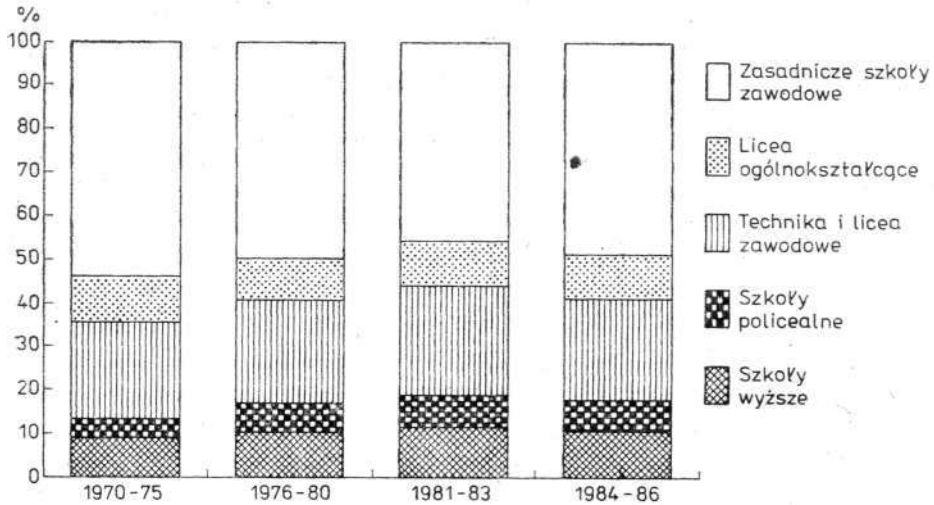
Liczba absolwentów podejmujących pierwszą pracę zawodową zależy od dwóch zmiennych: łącznej liczby absolwentów kończących w danym roku szkoły oraz poziomu ich aktywności zawodowej. W badanym okresie decydujące znaczenie miała pierwsza z tych zmiennych. Zmiany przeciętnej stopy aktywności zawodowej nowych absolwentów odgrywały niewielką rolę w kształtowaniu łącznej liczby podejmujących pierwszą pracę zawodową. Miały natomiast istotny wpływ w poszczególnych grupach edukacyjnych absolwentów.

Z powodu braku odpowiednich danych dla sektora prywatnego przedstawiona dalej analiza empiryczna ograniczona została do pełnozatrudnionych absolwentów szkół w gospodarce uspołecznionej.

Średnie roczne wielkości strumieni absolwentów podejmujących pierwszą pracę zawodową w gospodarce uspołecznionej w czterech podokresach badanego okresu przedstawiono w aneksie w tab. 2. Największa fala tych absolwentów napłynęła do gospodarki w drugiej połowie lat siedemdziesiątych, kiedy to przekraczała ona 440 tys. średnio rocznie. W latach 1981 -1983 liczba ta zmniejszyła się o blisko 52 tys. O dalsze 52 tys. zmniejszyła się w następnym trzyletnim okresie osiągając 338 tys. średnio rocznie.

Podobnie, jeśli chodzi o kierunek, zmieniały się napływające do gospodarki strumienie absolwentów poszczególnych typów szkół. Jedyne wyjątek stanowił tutaj strumień absolwentów liceów ogólnokształcących, który — inaczej niż pozostałe — zmniejszył się w drugiej połowie lat siedemdziesiątych wskutek spadku poziomu ich aktywności zawodowej. Jednolitości kierunków zmian w poszczególnych okresach towarzyszyło jednak znaczne zróżnicowanie stóp tych zmian, będące wynikiem równoczesnych zmian proporcji absolwentów opuszczających szkoły poszczególnych typów oraz ich aktywności zawodowej. Co się tyczy tych pierwszych, to warto zwrócić uwagę na rosnącą z okresu na okres proporcję absolwentów szkół wyższych. Należy też podkreślić istotne zmiany w dotychczasowych tendencjach, jakie zaszły w okresie

⁸ Jeśli uwzględnić młodzież uczącą się w trybie wieczorowym i zaocznym, to odsetki te zwiększą się o ok. 1 - 2 pkt.

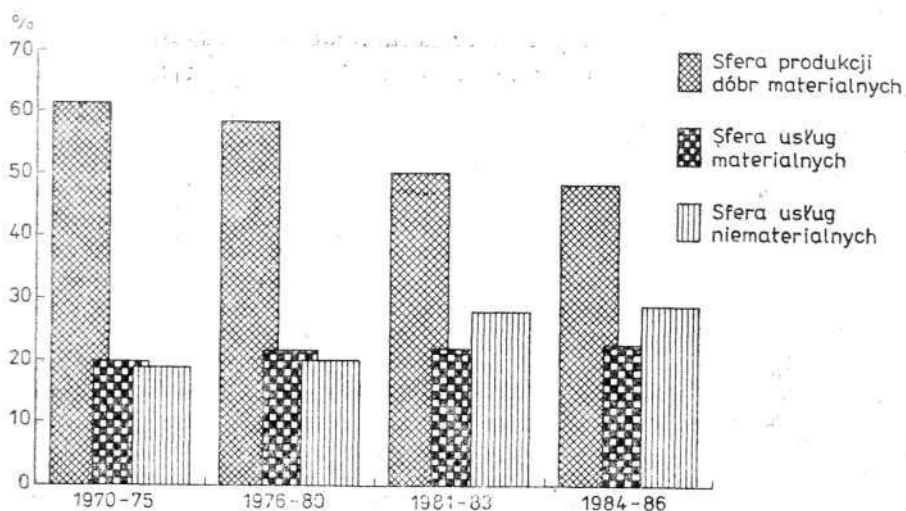
Ryc. 1. Edukacyjna struktura strumieni absolwentów szkół ponadpodstawowych podejmujących pierwszą pracę zawodową w gospodarce uspołecznionej w latach 1970-1986

1984-1986 w odniesieniu do proporcji absolwentów średnich i policealnych szkół zawodowych (spadek dotychczas rosnących udziałów) oraz absolwentów zasadniczych szkół zawodowych (wzrost malejących dotąd udziałów). Bliższe dane na ten temat zawiera tab. 3. Ponieważ analogiczne zmiany zaobserwowano w odniesieniu do absolwentów podejmujących pracę, to można stąd domniemywać, że zahamowany został spadek relatywnej ekonomicznej atrakcyjności zasadniczego wykształcenia zawodowego.

Jeśli chodzi o stopy aktywności zawodowej absolwentów kończących poszczególne typy szkół, to w okresie 1970-1986 zmieniały się one w obu kierunkach, z jednym wszakże wyjątkiem: stopa aktywności zawodowej absolwentów techników i liceów zawodowych nieustannie malała (zob. tab. 4). Charakterystyczny dla środka lat osiemdziesiątych jest gwałtowny spadek stopy aktywności zawodowej w gospodarce uspołecznionej absolwentów szkół wyższych. Można to wyjaśnić jako reakcję na nie spotykany dotąd spadek relatywnej przeciętnej płacy pracowników z wykształceniem wyższym w gospodarce uspołecznionej⁹.

Zmieniające się proporcje strumieni absolwentów opuszczających poszczególne typy szkół, a równocześnie zmieniające się stopy ich akty-

⁹ W 1984 r. przeciętne wynagrodzenie pracownika z wyższym wykształceniem w gospodarce uspołecznionej spadło poniżej 80% przeciętne wynagrodzenia ogółem w tej gospodarce. Warto przypomnieć, że w końcu lat sześćdziesiątych pracownik z wyższym wykształceniem uzyskiwał wynagrodzenie średnio o ok. 70% wyższe od przeciętne, a w 1980 r. różnica ta wynosiła jeszcze 10% in minus.

Ryc. 2. Podział strumieni absolwentów szkół ponadpodstawowych wszystkich szczebli między sfery działalności gospodarczej w latach 1970-1986 (gosp. społ.)

wności zawodowej powodowały ciągłe zmiany, edukacyjnej struktury strumienia absolwentów zasilających gospodarkę społeczną (zob. tab. 2 i ryc. 1). Najbardziej frapujące jest wspomniane już odwrócenie się w środkowych latach osiemdziesiątych rosnących dotąd trendów udziałów absolwentów szkół wyższych, policealnych oraz techników i liceów zawodowych, jak również malejącego trendu udziału absolwentów zasadniczych szkół zawodowych. W rezultacie struktura edukacyjna łącznego strumienia absolwentów podejmujących pierwszą pracę zawodową w gospodarce społecznej w okresie 1984-1986 była bardzo zbliżona do struktury z lat 1976-1980, chociaż średnia roczna liczba tych absolwentów zmniejszyła się o prawie jedną czwartą.

Interesujące zmiany wystąpiły w strukturze podziału absolwentów między działy gospodarki narodowej (zob. tab. 5 i ryc. 2).

Przede wszystkim odnotować należy znaczny wzrost odsetka absolwentów podejmujących pierwszą pracę zawodową w działach poza sferą produkcji materialnej. Odsetek ten zwiększył się z około 18% w okresie 1970-1975 do mniej więcej 28% w latach 1984-1986. Podstawowa część tego przyrostu przypadła na lata 1981-1983. Zmiany, jakie wystąpiły przed i po tym okresie, były relatywnie niewielkie.

Malejący udział sfery produkcji materialnej stanowił wypadkową ciągłego obniżania się odsetka absolwentów podejmujących pracę w działach produkujących dobra (z ponad 61% do mniej niż 49%) i równoczesnego wzrostu — wyraźnie jednak zwolnionego na początku lat osiemdziesiątych — odsetka absolwentów zasilających działy wytwarzające usługi materialne (z około 20-21% do 23%).

Co się tyczy działań produkujących dobra, to godny odnotowania jest przede wszystkim znaczny spadek udziału budownictwa w zatrudnianiu nowych absolwentów. W połowie lat osiemdziesiątych relatywna wielkość strumienia absolwentów do tego działu gospodarki uspołecznionej, była o blisko połowę mniejsza niż w okresie 1970-1975. Z kolei proces obniżania się odsetka absolwentów podejmujących pracę w przemyśle został w połowie lat osiemdziesiątych zatrzymany.

Warto też podkreślić, że w połowie lat osiemdziesiątych po raz pierwszy więcej niż połowa absolwentów podejmujących pracę zasiliła działy wytwarzające usługi. Stało się to głównie za sprawą infrastruktury społecznej, której udział w zatrudnianiu absolwentów wzrósł z 12,2% w okresie 1970-1975 do 23,7% w latach 1984-1986, a w największym stopniu przyczyniły się do tego dwa działy: oświata i wychowanie oraz ochrona zdrowia i opieka społeczna. Udział pierwszego z nich przez obie pięcioletki lat siedemdziesiątych utrzymywał się na stałym poziomie 5,3%, by podwoić się w latach 1981 - 1983 i osiągnąć 11,0% w okresie 1984-1986. Udział ochrony zdrowia i opieki społecznej wzrastał bardziej równomiernie, ale także podwoił się, osiągając 10,1% w latach 1984 - 1986.

Biorąc pod uwagę poszczególne kategorie absolwentów według rodzaju ukończonej szkoły można zaobserwować następujące prawidłowości w podziale podejmujących pierwszą pracę zawodową między działy gospodarki uspołecznionej (zob. tab. 6-10):

1. W przypadku każdej z wyodrębnionych kategorii absolwentów udział podejmujących pracę w działach wytwarzających dobra materialne malał, natomiast odsetek zasilających sferę usług niematerialnych wzrastał. Stopy zmian były jednakże zróżnicowane.

2. Utrzymywało się znaczne zróżnicowanie struktury podziału poszczególnych kategorii absolwentów pomiędzy działy gospodarki.

Podzieliwszy gospodarkę narodową na trzy wysoce zagregowane sektory, a mianowicie sektor produkujący dobra materialne, sektor wytwarzający usługi materialne oraz sektor świadczący usługi niematerialne, można wyodrębnić trzy następujące typy podziału absolwentów podejmujących pierwszą pracę zawodową: 1) z dominacją sektora produkującego dobra materialne, 2) z dominacją sektora usług niematerialnych, 3) równomierny.

Podział pierwszego typu zaznacza się najwyraźniej w odniesieniu do absolwentów zasadniczych szkół zawodowych. Mimo wspomnianej wyżej spadkowej tendencji, ciągle jeszcze w środkowej części lat osiemdziesiątych blisko dwie trzecie tych absolwentów pochłaniają działy wytwarzające dobra materialne. Dla porównania, w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych część ta stanowiła trzy czwarte ogółu absolwentów omawianej kategorii podejmujących pierwszą pracę zawodową.

Do tego samego typu zaliczyć należy również podział absolwentów techników i liceów zawodowych. W tym jednak przypadku z bezwzględ-

nej przewagi działów wytwarzających dobra w latach siedemdziesiątych (56 - 57% absolwentów) pozostała tylko względna przewaga w latach osiemdziesiątych (46 - 47%).

Najsilniej zdominowany przez sferę usług niematerialnych jest podział absolwentów szkół policealnych. W połowie lat osiemdziesiątych aż cztery piąte z podejmujących pracę w gospodarce uspołecznionej trafiało do działów sfery niematerialnej. Szybko rosnąca w latach osiemdziesiątych dominacja tej sfery związana była ze zmieniającą się strukturą kształcenia w tego typu szkołach.

Podział równomierny cechował absolwentów liceów ogólnokształcących, ale tylko w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych, gdy niemal równo po jednej trzeciej ich strumienia kierowało się do każdego z trzech wymienionych wyżej sektorów. W następnych latach coraz większą przewagę zyskiwała sfera usług niematerialnych. W połowie lat osiemdziesiątych już dwie trzecie absolwentów liceów ogólnokształcących podejmujących pierwszą pracę znajdowało zatrudnienie w tej sferze. Jest to przede wszystkim rezultat bardzo dużego wzrostu roli dwóch podstawowych działów usług niematerialnych, tzn. oświaty i wychowania oraz ochrony zdrowia i opieki społecznej w zatrudnianiu tej kategorii absolwentów. Ich udziały zwiększyły się z mniej niż 7% każdy w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych do ponad 32% w przypadku oświaty i wychowania oraz blisko 20% w przypadku ochrony zdrowia i opieki społecznej w połowie lat osiemdziesiątych. W liczbach absolutnych strumień absolwentów liceów ogólnokształcących zasilający oświatę i wychowanie w latach osiemdziesiątych był dwa razy większy niż w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych mimo znacznego, bo o ponad połowę, spadku ogólnej liczby tej kategorii absolwentów podejmujących pierwszą pracę zawodową w gospodarce uspołecznionej¹⁰. Zwiększony dopływ absolwentów liceów ogólnokształcących do oświaty i wychowania wiązał się w znacznym stopniu z wymuszoną, niepożądaną substytucją w tym dziale kadr z wykształceniem wyższym i średnim zawodowym przez absolwentów „ogólniaków”. Istotny wpływ na to miała prowadzona przez państwo polityka płac wobec sfery usług niematerialnych.

VI. DEFICYT NA RYNKU PRACY

Ogólna nadwyżka podaży siły roboczej nad popytem wystąpiła w Polsce po raz ostatni w 1970 r. (nadwyżka żeńskiej siły roboczej utrzymywała się do 1972 r.). W następnym roku liczba zgłoszonych wolnych

¹⁰ W tym samym czasie udział absolwentów liceów ogólnokształcących w łącznej liczbie absolwentów podejmujących pierwszą pracę zawodową w oświacie i wychowaniu wzrósł z 13 do 30%.

miejsc pracy przekroczyła już nieznacznie liczbę zarejestrowanych poszukujących pracy i od tego czasu stosunek pierwszej z tych wielkości do drugiej wzrastał niemal corocznie (wyjątki stanowiły lata: 1974, 1976, 1980 i 1981), osiągając wartość 5 w 1973 r., 10 w 1978 r., 20 w 1979 r., 40 w 1983 r. i 60 w 1986 r. Na ten proces złożył się z jednej strony szybki spadek liczby poszukujących pracy, z drugiej zaś wzrost liczby wolnych miejsc pracy.

Liczba poszukujących pracy zarejestrowanych w urzędach zatrudnienia w ostatnim dniu roku, która w początkach lat siedemdziesiątych mierzona była w dziesiątkach tysięcy, w środku lat siedemdziesiątych nie przekraczała kilkunastu tysięcy, a na przełomie dekad spadła poniżej dziesięciu tysięcy¹¹. W połowie lat osiemdziesiątych wynosiła ona już mniej niż 5 tysięcy osób.

Z kolei liczba zarejestrowanych wolnych miejsc pracy wzrosła ze średnio 90 - 100 tysięcy w okresie 1971 - 1980 do ponad 200 tysięcy we wczesnych latach osiemdziesiątych i zbliżyła się do 300 tysięcy w 1986 roku. Warto dodać, że jeśli liczba wolnych miejsc pracy dla kobiet ustabilizowała się po 1982 r. na poziomie około 65 tysięcy, to liczba tych miejsc przeznaczonych dla mężczyzn, po gwałtownym wzroście z 80 tysięcy w 1981 r. do 183 tysięcy w 1982 r., w ciągu następnych czterech lat zwiększyła się o dalsze 40 tysięcy. Efektem tego był raptowny wzrost liczby wolnych miejsc pracy przypadających na jednego mężczyznę poszukującego pracy z niecałych 6 w 1981 r. do 42 w 1982 r. i do około 170 w połowie lat osiemdziesiątych. W tym samym czasie analogiczna relacja odnośnie do kobiet wzrosła z 3 do 20.

Rosnące dysproporcje między popytem a podażą i popytem dotyczyły tak robotników, jak i pracowników na stanowiska nierobotnicze. Deficyt pierwszych był jednak w całym omawianym okresie większy i rósł szybciej niż deficyt tych ostatnich. Liczba wolnych miejsc pracy przypadających na jednego poszukującego pracy robotnika wynosiła 94 w 1985 r., natomiast na jednego poszukującego pracy nierobotnika 19 (zob. tab. 11).

Nierównowaga była większa w przypadku robotników wykwalifikowanych (106 wolnych miejsc pracy na 1 poszukującego pracy w 1985 r.) niż robotników niewykwalifikowanych (80 wolnych miejsc na jednego poszukującego). Trzeba jednak zauważyć, że w okresie 1970 - 1985 średnie roczne tempo wzrostu liczby wolnych miejsc pracy przypadającej na jednego poszukującego było w przypadku robotników wykwalifikowanych około dwa razy wyższe niż w przypadku robotników wykwalifikowanych. Może to świadczyć o nienadążaniu postępu technicznego

¹¹ Jedyny wyjątek stanowił rok 1981., kiedy to liczba zarejestrowanych poszukujących pracy wzrosła do ponad 26 tys., prawdopodobnie w wyniku grudniowych regulacji prawnych związanych ze stanem wojennym.

w naszej gospodarce za postępowaniem społecznym, wyrażającym się malejącą liczbą zdolnych do pracy osób bez kwalifikacji zawodowych. Charakterystyczne jest radykalne obniżenie się tempa redukcji miejsc pracy nie wymagających kwalifikacji pod koniec lat siedemdziesiątych. Według spisów kadrowych liczba tych miejsc w okresie 1973 - 1977 zmniejszyła się o 1,2 mln, tj. o 44%, natomiast w następnym, o połowę dłuższym okresie 1977 - 1983 tylko o 0,1 mln, tj. o 7%.

VII. PODSUMOWANIE

Druga połowa lat siedemdziesiątych i pierwsza lat osiemdziesiątych to okres lawinowego wręcz spadku przyrostów netto liczby ludności w wieku produkcyjnym. Średni roczny przyrost z lat 1984-1986 stanowił zaledwie 1/6 średniego przyrostu z lat 1971 - 1975. Procesowi temu towarzyszył nie mający również precedensu w powojennej historii Polski spadek poziomu aktywności zawodowej ludności. Był on rezultatem prowadzonej do 1982 r. włącznie polityki społecznej nakierowanej na dezaktywizację zawodową ludności. Polityka ta wynikała częściowo z błędnej, przesadnie optymistycznej oceny zdolności gospodarki do podniesienia efektywności wykorzystania zaangażowanych zasobów siły roboczej, stanowiła rezultat społecznej presji na władze centralne.

Skutki tych dwu nakładających się na siebie procesów odczuła przede wszystkim gospodarka uspołeczniona, której udział w łącznej puli czynnych zasobów siły roboczej spadł w latach 1979-1982 poniżej poziomu z 1975 r. i do końca badanego okresu do tego poziomu nie powrócił. Od połowy lat siedemdziesiątych, a zwłaszcza w latach osiemdziesiątych dynamicznie rozwijała się natomiast pozarolniczą gospodarka nie uspołeczniona. Liczba pracujących w niej wzrosła w tym okresie ponad dwukrotnie. W 1986 r. prawie co szósty pracujący w budownictwie i prawie co dziesiąty w przemyśle zaangażowany był w sektorze nie uspołecznionym.

pozytywne tendencje wystąpiły w zakresie proporcji między zasobami siły roboczej zaangażowanymi w sferze produkcji dóbr materialnych a zaangażowanymi w sferze usług (materialnych i niematerialnych). Nastąpiła tu pewna zmiana na korzyść sfery usług, której udział zwiększył się w ciągu 16 lat o 1/5 i osiągnął w 1986 r. około 34%. Ten niewątpliwie postęp należy jednak oceniać przez pryzmat faktu, że wysoko rozwinięte kraje kapitalistyczne notowały podobny odsetek już w okresie międzywojennym. Relatywnie niski jest w Polsce udział pracujących w działach: infrastruktury społecznej (mimo 44% wzrostu ciągle jeszcze 2-3 krotnie niższy niż w rozwiniętych krajach kapitalistycznych), handlu (około 2 razy niższy, mimo że w krajach najwyżej rozwiniętych udział

ten od pewnego czasu spada), a także w instytucjach finansowych 3 ubezpieczeniowych (około 8-krotnie niższy niż w tamtych krajach).

W latach osiemdziesiątych zasadniczo przyspieszone zostały progresywne zmiany struktury podziału absolwentów szkół podejmujących pierwszą pracę zawodową w gospodarce społecznej. W połowie bieżącego dziesięciolecia po raz pierwszy więcej niż połowa tych absolwentów została zatrudniona w działach usługowych, w tym prawie 1/4 w działach infrastruktury społecznej, które najbardziej zwiększyły swój udział. Odbiło się to kosztem działów wytwarzających dobra materialne, a głównie budownictwa. Rosnąca tendencja udziału absolwentów zatrudnianych w działach usługowych odnosi się do absolwentów wszystkich pięciu rodzajów szkół ponadpodstawowych, choć tempo wzrostu było wyraźnie zróżnicowane. Mimo znacznych zmian utrzymuje się istotne zróżnicowanie działowej struktury zatrudnienia absolwentów opuszczających poszczególne rodzaje szkół ponadpodstawowych.

Proces pogłębiania się deficytu siły roboczej w latach 1970- 1986 przebiegał w różny sposób i w różnym tempie w poszczególnych segmentach rynku pracy. Mierzony liczbą wolnych miejsc pracy przypadających na jedną osobę poszukującą pracy, deficyt był przez cały okres znacznie większy w przypadku mężczyzn niż kobiet, robotników niż nierobotników., robotników wykwalifikowanych niż niewykwalifikowanych. Niedobór robotników wzrastał szybciej niż pracowników na stanowiska nierobotnicze. Z kolei niedobór robotników niewykwalifikowanych rósł w tempie mniej więcej dwa razy wyższym niż deficyt robotników wykwalifikowanych. Radykalne obniżenie się tempa redukcji miejsc pracy nie wymagających kwalifikacji po 1977 r. jest jeszcze jednym, mniej chyba dostrzeganym objawem kryzysu ekonomicznego w Polsce.

ANEKS

Tabela 1

Pracujący według działów gospodarki narodowej w latach 1970 - 1986 (w %) ^a

Wyszczególnienie	1970	1975	1980	1983	1986
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Sfera produkcji dóbr materialnych	71,9	69,9	68,6	67,3	65,4 ^{ab}
rolnictwo i leśnictwo	35,5	30,3	30,6	30,8	29,3
przemysł	29,3	31,1	30,3	29,3	28,5 [*]
budownictwo	7,1	8,5	7,7	7,2	7,6
Sfera usług	28,1	30,1	31,4	32,7	34,6 ^{**}
usługi materialne	14,8	16,3	16,9	17,1	17,8 ^{**}
transport, łączność i gospodarka komunalna	7,9	8,4	8,8	8,8	8,7
handel	6,9	7,4	7,5	7,8	8,6 ^{**}
inne usługi materialne	—	0,5	0,6	0,5	0,5
Usługi niematerialne	13,3	13,8	14,5	15,6	16,8
infrastruktura społeczna, nauka i rozwój techniki	8,9	10,2	10,9	12,0	12,8
infrastruktura instytucjonalna	2,5	2,3	2,2	2,3	2,5
inne usługi niematerialne	1,9	1,3	1,4	1,3	1,5

^a Przeciętne w roku.^b Z uwagi na zmianę klasyfikacji gospodarki narodowej od 1985 r. należy dodać ok. 0,7 punktu do danych z 1986 r. oznaczonych jedną gwiazdką i odjąć taką samą wartość od danych oznaczonych dwiema gwiazdkami, aby uzyskać dane porównywalne z poprzednimi.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: Rocznik Statystyczny Pracy 1986, GUS, Warszawa 1987, tabl. 2 (10), 25 - 27; Rocznik Statystyczny 1987, GUS, Warszawa 1987, tabl. 2 (94), s. 59 - 60.

Tabela 2

Średnie roczne strumienie absolwentów szkół ponadpodstawowych podejmujących pierwszą pracę zawodową w gospodarce uspołecznionej w latach 1970 - 1986

Wyszczególnienie	1970 - 1975	1976 - 1980	1981 - 1983	1984 - 1986
	w tysiącach			
Ogółem	407,5	441,9	390,1	338,1
Szkoły wyższe	34,9	44,2	43,1	35,4
Szkoły policealne	17,7	29,3	30,0	22,9
Technika i licea zawodowe	92,2	105,9	97,9	80,5
Licea ogólnokształcące	42,4	40,4	39,3	33,6
Zasadnicze szkoły zawodowe	220,3	222,1	179,8	165,7
	w odsetkach			
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0
Szkoły wyższe	8,6	10,0	11,0	10,5
Szkoły policealne	4,3	6,6	7,7	6,8
Technika i licea zawodowe	22,6	24,0	25,1	23,8
Licea ogólnokształcące	10,4	9,1	10,1	9,9
Zasadnicze szkoły zawodowe	54,1	50,3	46,1	49,0

Źródło: Obliczenia własne na podstawie odpowiednich tablic w Rocznikach Statystycznych GUS z lat 1971 - 1987,

Tabela 3

Średnie roczne strumienie absolwentów opuszczających szkoły ponadpodstawowe według rodzaju ukończonej szkoły w latach 1970 - 1986

Wyszczególnienie	1970 - 1975	1976 - 1980	1981 - 1983	1984 - 1986
	w tysiącach			
Ogółem	533,1	591,3	508,7	451,8
Szkoły wyższe	36,9	45,9	45,1	40,8
Szkoły policealne	19,7	36,8	35,4	25,4
Technika i licea zawodowe	96,9	121,5	118,7	101,9
Licea ogólnokształcące	88,6	102,3	77,3	73,9
Zasadnicze szkoły zawodowe	291,1	284,8	232,2	209,8
	w odsetkach			
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0
Szkoły wyższe	6,9	7,8	8,9	9,0
Szkoły policealne	3,7	6,2	7,0	5,6
Technika i licea zawodowe	18,2	20,5	23,3	22,5
Licea ogólnokształcące	16,6	17,3	15,2	16,4
Zasadnicze szkoły zawodowe	54,6	48,2	45,6	46,4

Źródło: Jak w tab. 2.

Tabela 4

Współczynniki aktywności zawodowej absolwentów opuszczających szkoły ponadpodstawowe* według rodzaju ukończonej szkoły w latach 1970- 1986 (%)

Wyszczególnienie	1970 - 1975	1976 - 1980	1981 - 1983	1984 - 1986
Ogółem	76,4	75,1	76,7	74,8
Szkoły wyższe	94,6	96,3	95,6	86,8
Szkoły policealne	89,8	79,6	84,7	90,1
Technika i licea zawodowe	95,1	87,2	82,5	79,0
Licea ogólnokształcące	47,9	39,5	50,8	45,5
Zasadnicze szkoły zawodowe	75,7	78,0	77,4	79,0

* Współczynniki uwzględniają wyłącznie absolwentów podejmujących pierwszą pracę zawodową w gospodarce społecznej

Źródło: Jak w tab. 2.

Tabela 5

Struktura podziału (%) absolwentów podejmujących pierwszą pracę zawodową w gospodarce uspołecznionej według działów w latach 1970 - 1986 (szkoły ponadpodstawowe ogółem)

Wyszczególnienie	1970 - 1975	1976 - 1980	1981 - 1983	1984 - 1986
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0
Sfera produkcji dóbr materialnych	61,3	58,3	50,2	48,6
rolnictwo i leśnictwo	7,3	8,4	7,2	6,3
przemysł	40,0	37,6	34,5	34,7
budownictwo	14,0	12,3	8,5	7,6
Sfera usług	38,7	41,7	49,8	51,4
usługi materialne	19,8	21,7	21,9	22,6
transport, łączność i gospodarka komunalna	8,3	10,9	11,3	10,4
handel	11,5	10,8	10,6	12,2
usługi niematerialne	16,3	18,6	26,9	27,9
infrastruktura społeczna, nauka i rozwój techniki	13,4	15,7	23,3	24,6
infrastruktura instytucjonalna	2,9	2,9	3,6	3,3
usługi różne (nie wyszczególnione)	2,6	1,4	1,0	0,9

Źródło: Obliczenia własne na podstawie odpowiednich tablic w Rocznikach Statystycznych GUS z lat 1971 - 1987

Tabela 6

Struktura podziału (%) absolwentów szkół wyższych podejmujących pierwszą pracę zawodową, w gospodarce uspołecznionej według działów w latach 1970 - 1986

Wyszczególnienie	1970 - 1975	1976 - 1980	1981 - 1983	1984 - 1986
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0
Sfera produkcji dóbr materialnych	41,7	39,5	33,4	30,1
rolnictwo i leśnictwo	7,9	7,7	6,9	6,2
przemysł	23,1	22,3	18,8	15,9
budownictwo	10,7	9,5	7,7	8,0
Sfera usług	58,3	60,5	67,0	69,9
usługi materialne	8,8	9,9	9,9	8,3
transport, łączność i gospodarka komunalna	3,8	4,8	5,5	4,3
handel	5,0	5,1	4,4	4,0
usługi niematerialne	48,9	48,6	54,6	59,5
infrastruktura społeczna, nauka i rozwój techniki	44,2	43,7	48,9	52,8
infrastruktura instytucjonalna	4,7	4,9	5,7	6,7
usługi różne (nie wyszczególnione)	0,6	2,0	2,1	2,1

Źródło: Jak w tab. 5.

Tabela 7

Struktura podziału (%) absolwentów szkół pomaturalnych podejmujących pierwszą pracę zawodową w gospodarce uspołecznionej według działów w latach 1970 - 1986

Wyszczególnienie	1970 - 1975	1976 - 1980	1981 - 1983	1984 - 1986
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0
Sfera produkcji dóbr materialnych	24,2	27,8	19,1	11,6
rolnictwo i leśnictwo	4,0	6,5	4,4	2,0
przemysł	14,1	14,5	11,3	7,1
budownictwo	6,1	6,8	3,4	2,5
Sfera usług	75,8	72,2	80,9	88,4
usługi materialne	12,7	14,2	12,8	8,0
transport, łączność i gospodarka komunalna	5,5	6,3	5,8	3,2
handel	7,2	7,9	7,0	4,8
usługi niematerialne	62,3	56,0	66,9	79,5
infrastruktura społeczna, nauka i rozwój techniki	60,3	53,4	63,3	77,4
infrastruktura instytucjonalna	2,0	2,6	3,6	2,1
usługi różne (nie wyszczególnione)	0,8	2,0	1,2	0,9

Źródło: Jak w tab. 5.

Tabela 8

Struktura podziału absolwentów techników i liceów zawodowych podejmujących pierwszą pracę zawodową w gospodarce uspołecznionej według działów w latach 1970 - 1986 (%)

Wyszczególnienie	1970 - 1975	1976 - 1980	1981 - 1983	1984 - 1986
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0
Sfera produkcji dóbr materialnych	56,9	56,4	47,4	46,2
rolnictwo i leśnictwo	14,0	15,1	12,2	11,1
przemysł	32,1	32,9	30,0	29,0
budownictwo	10,8	8,4	5,2	6,1
Sfera usług	43,1	43,6	52,6	53,8
usługi materialne	22,1	22,1	23,2	23,1
transport, łączność i gospodarka komunalna	10,3	10,2	11,4	11,8
handel	11,8	11,9	11,8	12,3
usługi niematerialne	20,0	20,3	28,5	29,8
infrastruktura społeczna, nauka i rozwój techniki	15,8	15,7	22,1	23,7
infrastruktura instytucjonalna	4,2	4,6	6,4	6,1
usługi różne (nie wyszczególnione)	1,0	1,2	0,9	0,9

Źródło: Jak w tab. 5.

Tabela 9

Struktura podziału absolwentów liceów ogólnokształcących podejmujących pierwszą pracę zawodową w gospodarce uspołecznionej według działów w latach 1970-1986 (%)

Wyszczególnienie	1970 - 1975	1976 - 1980	1981 - 1983	1984 - 1986
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0
Sfera produkcji dóbr materialnych	33,3	29,4	17,2	16,0
rolnictwo i leśnictwo	5,1	4,9	2,4	2,2
przemysł	21,4	19,0	12,3	11,1
budownictwo	6,8	5,5	2,5	2,7
Sfera usług	66,7	70,6	82,8	84,0
usługi materialne	34,4	28,9	18,1	16,1
transport, łączność i gospodarka komunalna	15,8	13,7	10,0	7,9
handel	18,6	15,2	8,1	8,2
usługi niematerialne	32,1	38,9	63,1	66,4
infrastruktura społeczna, nauka i rozwój techniki	19,3	26,4	53,6	57,5
infrastruktura instytucjonalna	12,8	12,5	9,5	8,9
usługi różne (nie wyszczególnione)	0,2	2,8	1,6	1,5

Źródło: Jak w tab. 5.,

Tabela 10

Struktura podziału absolwentów zasadniczych szkół zawodowych podejmujących pierwszą pracę zawodową w gospodarce uspołecznionej według działów w latach 1970 - 1986 (%)

Wyszczególnienie	1970 - 1975	1976 - 1980	1981 - 1983	1984 - 1986
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0
Sfera produkcji dóbr materialnych	74,4	72,3	68,0	65,6
rolnictwo i leśnictwo	5,0	6,3	6,0	5,6
przemysł	51,6	49,4	49,5	50,1
budownictwo	17,8	16,6	12,5	9,9
Sfera usług	25,6	27,7	32,0	34,4
usługi materialne	21,6	23,6	26,4	28,7
transport, łączność i gospodarka komunalna	10,3	12,7	13,8	13,0
handel	11,3	10,9	12,6	15,7
usługi niematerialne	2,9	3,4	4,7	5,2
infrastruktura społeczna, nauka i rozwój techniki	2,6	3,2	4,5	4,9
infrastruktura instytucjonalna	0,3	0,2	0,2	0,3
usługi różne (nie wyszczególnione)	1,1	0,7	0,9	0,5

Źródło: Jak w tab. 5.

Tabela 11

Liczba wolnych miejsc pracy na 1 zarejestrowanego poszukującego pracy według kwalifikacji w latach 1968 - 1985 (stan w końcu roku)

Wyszczególnienie	1968	1970	1975	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Ogółem	1,4	0,5	6,4	10,1	4,5	26,9	42,5	53,5	59,1
Dla robotników	1,6	0,5	7,4	16,9	7,1	35,6	62,2	75,5	94,3
wykwalifikowanych	5,4	1,4	13,5	20,9	6,3	39,7	68,0	93,3	106,5
niewykwalifikowanych	0,9	0,3	5,1	14,0	8,2	31,6	56,1	59,9	79,8
Dla pracowników na stanowiska nierobotnicze	1,1	0,3	3,1	2,2	1,3	9,9	13,0	18,7	18,9

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: Rocznik Statystyczny Pracy 1945 - 1968, GUS, Warszawa 1970, tabl. 3 (128), s. 365 i 4 (129), s. 369; Rocznik Statystyczny Pracy 1986, GUS, Warszawa 1987, tabl. 9 (117) i 10 (118), s. 195.

MANPOWER RESOURCES AND THE STRUCTURE OF EMPLOYMENT IN POLAND BETWEEN 1970-1986

Summary

The second half of the 1970s and the first half of the 1980s were the periods of rapid fall of net increases of population in productive age together with an unprecedented in the post-war period decrease of the rate of economic activity of the population including people in productive age. The effects of those two processes affected first of all the socialized sector, the proportion of which : labour pool fell between 1979-1982 beneath the 1975 level. As to the private non-agricultural sector,, the number of employees doubled.

In the analysed period, the structure of employment changed in favour of sectors providing services, and mostly at the expense of agriculture. Despite this, the force of the service sector was in 1986 equal to ca. 34% and was only 5 points higher than the proportion of agriculture and industry.

A more distinct progress, especially in the 1980s, took place in the distribution structure of postprimary school graduates taking their first job in the socialized sector (no data are available with respect to the private sector). The share of the service sector exceeded in the mid-1980s 50%, of which nearly half fell to social infrastructure. This shift in proportions of graduates employment occurred at a time of a decrease of their total number by $\frac{1}{4}$ in comparison with the second half of the 1970s.

The inability of Polish economy to adapt to diminishing reserves and decreasing growth of manpower resources was responsible for a gradual increase, since the early 1970s, of the labour shortage, deepened drastically in the first half of the 1980s in consequence of wrong economic decisions taken by central authorities. The number of vacancies was, in the end of 1986, close to 300 000 (three times more than the average for the years 1971-1980) whereas the number of job seekers was only close to 5000. In the whole period the shortage was higher for men than for women, for workers than non-workers, for qualified workers rather than unqualified workers. Besides, it was a characteristic feature that a shortage of workers especially unqualified ones, grew quicker than the shortage of other employees.